

странника. Вступит. стаття к подборке стихотворений Григория Сковороды и Владимира Соловьева. «Родина», № 1, 1989, с. 66).

Повертаючись до автора цієї книги, зазначимо, що таке нетривіальне поєднання в одній особі соціолога й есхатологіста відчутно вже у досвіді людського контакту з ним. Він – професор соціології Женевського університету; але наважує повідомити на вухо читачеві, що жоден женевський професор не має навколо себе подібного побутового оточення, яке з такою очевидністю волато б – *sum tacent, clamant!* – про аскетичні прагнення свого господаря. (Його паризького притулку у самому низу старого будинку на Ile St. Louis це стосується ще більшою мірою.) Професорство – але без найменшого натяку на буржуазність, і це, зазначимо, у такому буржуазному місті, як Женева! З іншого боку, послідовна непримиренність щодо секуляристського духу часу, – але без будь-якої апіорної відмови докласти зусиль до розуміння часу, без настроїв квазісектантської, «інтегриської» маргінальності, які нерідко зустрічаєш сьогодні у середовищі поважних опонентів духу часу з числа католиків (і, звісно, не тільки католиків); його консерватизм – рішучий, але досить врівноважений.

Поруч із професорською діяльністю в Женеві Патрік де Лоб'є провадить орієнтовану на служіння його ідеалам діяльність в найрізноманітніших країнах світу, його маршрути пролягають від Латинської Америки до Індії, його життя – це, згідно із традиційними термінами моральної теології, типове «діяльне життя», *vita activa*. Але є в його баченні дещо, властиве скоріше споглядальнику, аніж діячеві. Його відчужений погляд змушує згадувати той аскетичний спосіб життя, що відбився у келеподібному вигляді його житла. Тут Марія зберігає свої прерогативи і перед сутністю днів Марфи.

Сьогодні, коли наша Православна Церква вперше за своє тисячолітнє існування відчула необхідність експліцитно поставити питання про свою *соціальну концепцію*, такий співрозмовник із Заходу, який поєднує в собі давню католицьку традицію рефлексії про соціальне питання з живим почуттям есхатологічної перспективи, може бути для своїх слов'янських слухачів особливо корисним.

Сергій Аверинцев

Патрик де Лобье. Социологическая альтернатива: Аристотель – Маркс. – К.: Дух і Літера, 1998. – 152 с.

Геніальний живописець пекла Данте називав Аристотеля «учителем знаючих». Бо того давнього грека цікавили не дрібні «реформи», а політичні та громадські умови щастя. Із роздумів над цією не дотичною категорією він іще до нової ери вивів формулу стабільного і заможного суспільства. В сучасних термінах це має такий вигляд: громадянське суспільство + національна еліта + довіра населення до державців = гарантії людських прав для кожного громадянина. Це — формула сучасного цивілізованого Заходу,

якому так самовіддано заздять заручники Марксового експерименту. У своїй книжці швейцарський дослідник Патрік де Лоб'є, як-то кажуть, на пальцях показує філософські джерела помилок, що призвели до зuboжіння населення «1/6 земної суші».

«Перебіг подій показав, що великий грецький філософ був більшим реалістом, аніж автор «Капіталу», — пише де Лоб'є. Вивчаючи сучасне йому суспільство, Арістотель дійшов наріжного висновку: над усе люди опікуються тим, що належить особисто їм; менш за все вони турбуються про те, що є загальним, або цікавляться ним настільки, наскільки це зачіпає їхні приватні інтереси. Отже, чим заможнішими стають громадяни, тим більше зацікавлені вони у стабільності суспільства.

Марке із Леніном конструювали суспільство бідних. За такої парадигми виходить тільки Орвеллова «Скотоферма». Стабільність суспільства досягається через принципове відкидання людських прав. Упосліджений приватний інтерес спотворюється на всеохоплюючу заздрість, яка просто стерилізує свободу думки. Далі — невідворотна інтелектуальна деградація, за якою суне соціальний та економічний занепад. Цю логіку ми перевірили на собі.

До речі, на початку століття, коли Ленін узявся «поліпшувати» Маркса під гаслом «мета виправдовує засоби», європейський пролетаріат не поступився кореневим правом приватної власності і, власне, почав розбудовувати те, що пізніше назвалося «громадянським суспільством»: «Тоді як Ленін писав «Що робити?», англійські тред-юніони нараховували понад два мільйони членів і висували депутатів від Лейбористської партії. І навпаки, на з'їзді російської соціал-демократичної партії в Лондоні 1903 року робітники були нечисленні: четверо з шістдесяти делегатів». Сучасна фракція комуністів у російській Державній Думі взагалі має тільки одного робітника — скандально відомого Шебардіна, про якого колеги-думці склали витончено-промовисту епіграму-звернення: «Кинуті до пісуара недопалки намокають, після чого їх важко прикурювати».

І Марке, і Арістотель розуміли, що смертельною небезпекою для суспільства є наявність двох основних класів — багатих і бідних. «Науковий комунізм» вирішував проблему через фізичне знищення перших. Арістотель вважав, що ідеальний режим мусить характеризуватися домінуючим становищем середнього класу. Саме середній клас здатний забезпечити злагоду і порозуміння в суспільстві — гасла, котрими маніпулюють сьогодні політичні сили в Україні.

«Якщо держава рухається до єдності, то з часом вона перетворюється на сім'ю, а із сім'ї — на окрему людину». Якщо перекласти цю Арістотелеву думку сучасною політологічною термінологією, то замість «сім'ї» матимемо громадянське суспільство, а «окрема людина» — це беззастережний пріоритет людських прав.

Так звані українські «реформи» нагадують лови чорної кицьки у темній кімнаті. Кицьок навіть дві — «громадянське суспільство» та «національна

еліта». І досі не відомо, чи вони у тій безпросвітній посттоталітарній «кімнаті» є. Арістотель вважав обов'язком еліти сприяти становленню середнього класу, а отже, – і громадянського суспільства. Публічно наша еліта цю головну функцію за собою визнає. На практиці – маємо «реформи». Тому важко не погодитися з іншим швейцарським філософом, котрий написав передне слово до рецензованої книжки: «Мовиться про сторінки не лише цікаві та повчальні, але й особливо благодіючі».

Костянтин Родик

Paul Ricoeur. La mémoire, l'histoire, l'oubli. – P.: Seuil, L'ordre philosophique, 2000. – 676 p.

Восени 2000 року П. Рікер видав новий великий твір, який продовжує його серію герменевтичних досліджень сучасності. У Передмові автор наголошує на органічному зв'язку з трьохтомником “Час та оповідь” і “Сам як інший” (перекладеному, до речі, українською мовою у видавництві “Дух і літера” цієї осені). У попередніх творах проблема пам'яті та забуття не отримала належного висвітлення, а саме вона є своєрідним посередником між часом і оповіддю, або ж визнаним зв'язковим з історією. Падмір колективної (індивідуальної) пам'яті про болючі й тривожні події минулого чи рефільоване забуття, вшанування пам'яті подій та їх учасників чи, навпаки, втрата пам'яті – де золота середина? А саме вона – предмет громадянської турботи вченого. Відразу ж зауважимо: за формою дослідження нагадує есе в його класичному розумінні “думка, що випробовує себе, перебуває в процесі безпосереднього вибудовування”. Отож, рух цієї думки простежується в тексті і є предметом особливого інтересу.

Рікер належить до покоління, позначеного гіркими для всього людства подіями 1933 – 1945 років. Починаючи дослідження проблем пам'яті та історії, він усвідомлює, що рецепція подій очевидцями відрізняється від сприйняття істориків, які орієнтуються в поступі наступних часів і не можуть відмовитися від критичного відсторонення. До роздумів підштовхує мислителя і планетарне явище “хвороби пам'яті” з його симптомами надлишків чи ж, навпаки, провалів. Як визнати масштабну втрату людяності людиною і понести відповідальність за жахи Освенціму, Хіросіми, Боснії? Як ставитися до одержимості минулим у країнах Центральної Європи, чи пострадянських державах? Інші вибирають втечу від привидів минулого і принагідно демонструють “коротку пам'ять” – ще одну форму сором'язливої хвороби. Монографічне дослідження завдячує авторській стурбованості необхідністю рівноваги між надлишком і частковою втраченою колективною пам'яті. Укладаючи історію в форму логічної оповіді про події минулого, історики використовують її як критичний інструмент регулювання, лікування і виправлення хворої пам'яті спільноти. Пам'ять лежить в основі оповіді, структурує її, оскільки сама містить в собі водночас минуле, теперішнє і майбутнє. Рікер виходить із загальновідомої думки